११९६

No. ११९६ - घ

Title राक्षसकाव्यम् सटीकम्

Author रविदेव:

Extent ११ Age

Subject काव्यम् · सम्पूर्णम्

११ वर्ष।

नं० ११९६ - घ

(काव्यम) शब्दसकाव्यम् सटीकम् (सम्पूर्णम्)

पत्राणि ११ (सम्पूर्णम्)

नं० ११२६ - घ

पत्राणि ११ (एकादशानि) (संपूर्णम्)

कर्ता रविदेवः

सं० ११९६
सद्गुरुमालाटीका
११ पत्राणि
संख्या - ८ पत्राणि
लेखः - लिपि

ॐ स्वस्ति श्रीगणेशाय नमः ॥ कश्चिद्दक्षिणदिग्भूनामा पुरुषः । वने कानने वकुलरेव
ॐ. नमुदकयत्रन हूकुवने विचरन्नभ्रमन् । वयसि स्थिताव यस्यो युवा ॥ वपुषा ज्ञा
गा. यौ किंविशिष्टो वनात्मवदनो । वने याति यो येन दात्मा यस्य सचंद्रसालेन तुल्य व
॥ १ ॥ दनं यस्याः सवनात्मवदना तां चंद्रवदनामित्यर्थः वनितां स्त्रियं । वनाट्टो याती

कश्चिद्दृने वकुवने विचरन्वयस्थो । वपुषा वनात्मवदनो वनितां वना
ट्टो ॥ नवैयरिपुदमुदीक्ष्य समुत्थितेव । नागामिमाम दकालः सकलोवभा
॥ षे ॥ १ ॥

येनाट्टो मुहितां नवैयरिपुदं मे चेन रवोहूताल्तेषामरि रगिन स्त्ववैयरिस्तस्याय
विरुद्धकेन नृदातीति ॥ नवैयरिपुदो मे वृक्ते उदीक्ष्य दृष्टा समुत्थिते न समुत्यन्ने
— ॥ विश्वकारी नाम पुरुषः । मदकलो हर्षविभ्रमः इमां गां वाच ॥
॥ सकलां समस्तां वभाषे उक्तवान् २ ॥ ॥

॥ २ ॥

हेमश्रृंगहस्तकृपद्मलोचने गिरिनन्दने शुभपर्वतो नेत्रकुलिशिनां ग्रवामानानन्तममा
श्राहूयेषांतान ॥ कदेवानित्यर्थः ॥ भदेवा ब्राह्मणलेखाराज्ञोमामलस्य रिपुमे
वलस्यश्रात्रुवीत लेनावध्यतान कं पतानित्यर्थः ॥ वैश्वानरोऽग्नितस्याभिरु

पश्यपात्रहग्गिरिनन्दे शुकुमातसाह्वान ॥ भदेवराजरिपुश्चात्रुसमावध्यता
न ॥ वैश्वानरोरविजरिपुब्रह्माराभिभवै हकृश्रोत्रश्रात्रुभिरुपासितपुण्य
॥ श्लोमान् २ ॥

दकेनत्रजातोमनस्यालस्यरिपुः ॥ कैवर्तलस्यब्रातक ॥ ब्रामलस्य शौरैरभिष्ट
॥ तैः ब्राह्मणैरित्यर्थः हकृश्रोत्रश्रात्रुभिर्महदैः सेवितपुण्यश्लोमान् २ ॥

यर्वनसारतल्याभिः अम्रूभिः चन्त्यलाभिः अद्भिर्लोयैः आह्लादयति यरिणी
ना अमरगुप्तशाङ्कः अद्रिर्हृत्त्रहृतवानअद्रिः ॥ अट्टोमेघः सिताभिः अल्काभिः व पु२

म २ ॥

२

यप्यादिसारसहृद्याभिरम्भिरद्भिराह्लादयत्यमरगुप्तयरणीमद्रि
वृः अद्भः सिताभिरसितः शावलः खगाभिर्वाजैः सितैरिवाविभाति व
॥ नेत्रवृद्धैः ३ ॥ ॥

लाकाभिः अकाशगाभिः असितः कुसुः शावलस्त्रिचः वाजैः कुमुदैः सितैः वनेया
नीयेयथाविभाति विकासितैस्तथापि विभातितथावलाकाभिरट्टोमेघोविभाति ॥ २ ॥

गा विश्वमौ तिष्ठन्तीभिर्गोष्ठं हूयन्ते यान्तीयं ॥ सृष्टं हूयन्ते वहन्तीनिस्सृष्टं हूयन्ते वाहार
धूमयः तानि: अग्नेभ वेश्वगृह ॥ गोभिरश्विमुभिः समृद्धं हूयन्ते ॥ आकर्षयन्ति वडु
यावकुञ्चकारैरह्निमच्छोरविः गोष्ठवृश्चिमभवं गव्यनीरेञ्ज्ववरगतेञ्चाका ५३

गोष्ठे हूयन्ते सृष्टं हूयन्ते वाह्निरमृभिवगृह्य गोभिः ॥ समृद्धरन्तियद्रुयादि
मघ्नः तद्धव्यमवरगतेष्विखिज्ञात्मसंस्थ ॥ विस्पन्दमानमभिवर्द्धयन्ती
॥ हगोजाव ५॥ ॥

शागते शिखीवह्निलस्माज्ज्ञातो धूमसज्ज्ञो धूमः सञ्चात्मायस्यसमेघस
ञ्चस्थेषिखिजात्मसंस्थं तन्नहूयते विस्पन्दमाने इहमतलेगोजावन्नणादी
॥ नञ्चभिवर्द्धयन्तीतिपञ्च ४॥ ॥ ॥

बू॰ २

गा॰ ३ अब्जपलाशनिभदृक्कुवनजात्मवक्त्रावाचिस्वरेभनिभगागजदोः समोरुः

अप्सु रोहतीति अ॰ कमलं तस्य पलाशं ॥ तद्वन्नेत्रे यस्याः सा नत्वं वु

वनजात्मवदना चेन्दुवदना वनजातमुदकं वनजं पानीयेन तदात्मा यस्य

सः चन्द्रमा तेन तुल्यं वदनं यस्याः सा ॥ वाचिस्वरा हंसस्वरा इभेननिभग

३

अब्जपलाशनिभदृक्कुवनजात्मवक्त्रावाचिस्वरे ॥ इभनिभगागज

दोः समोरुः सीरिध्वजप्रसवतुल्यविषाहृदासौ नास्तेगता न समुदि

॥ नाग्रसमोद्भववादे ५ ॥ ॥

मनेयस्याः सा इभनिभगागजदोः समोरुः इभकर ॥ समानोरुः सीरिध्वज

प्रसवतुल्यविषाहृदासौ ॥ सीरी बलभद्रस्तस्य ध्वजस्तालस्तत्प्रसवानि

फलानि तत्तुल्यौ विषाहृतौ ॥ विषस्य पानीयस्य आह्वानाम यस्य तत्पलत

दक्षौ लोलनीयस्याः लोरदोलनीयस्याः सा चास्तेगता पुरुषेषणास्तेगतानाग्रमु

दौ॰ २

३

सूर्यांशुर्वारणमयस्तन्नाम विद्यते यासां ताः सूर्यांशुनामास्तासां पतिर्वृषभः उ
न्नतहस्तप्रगामी अर्थो हस्तौ गच्छतीति वाचो नाम विद्यते यासां ता गिरो गीर्भिः परि
वृतो विषनामदाभिः क्षीरदाभिः विषयानीयेनस्य नाम विद्यते यस्य तन्नदीरं

सूर्यांशुनामपतिरुन्नतहस्तप्रगामी वाग्नामाभिः॥ परिवृत्तो विषनामदा
भिः उच्चावचः प्रमुदितः प्रतिनानदीति गर्जेन्नमीदृगणहितो स्वयनुल्य
॥रूपं ९॥

ददाति ताभिः उच्चावचो वृषभः श्रेष्ठः प्रमुदितः प्रहृष्टः प्रतिनानदीति प्रति
स्पर्द्धया नदति गर्जति ते मेघ ईदृगणहितोस्वयनुल्यरूपं॥ ईदृगणानि नेत्राणि ते
भ्यो हिते अञ्जनेनेन उच्चयोयस्य स्य अञ्जनपर्वतस्तस्तुल्यरूपं यस्य तेयं पश्येनि मे

देवनरुहाद्रिकमललोचनेनपयोदपतिंपश्येतिसंबंधः पयोदाः क्षीरदाः

ग॰ गावस्तासांपातिरक्षतिहेषभेकिंविशिष्टंपयोदमेकंप्रतिगर्जतीवमहीतलगतः

॥ ८ ॥ भूमिस्थः ॥ छन्नमितितमसाच्छलवमानेनदेहस्यआकाशस्यकिंकृत्वाभित्त्वाविदार्य

एनंपयोदपतिमुन्नमितंपयोदेवस्यंमहीतलगतः प्रतिगर्जतीव ।

भित्त्वावनिर्हुरुहाद्रिशिरोरुहाभ्यांतत्रस्थितोमृतपयैरभिषिच्यमानः व नर

॥ ७ ॥

अविनिःसृष्टैःकीकाभ्यांशिरोरुहाभ्यांशृंगाभ्यांतत्रस्थितः सन् अभिषि

च्यमानः कैः अमृतपयैः मेघैः अमृतमुदकं ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

वेतसिजाते रेतोजसुवर्णविद्रुतनाज्जाते विद्रुतजे रुधिरे भस्मयत्राः पर्वतास्तेषां
यानवाभ्रूयरथ्यातवः सुवर्णरौप्यादयस्ते तुल्यरूपे च येषां ते रेतोजविद्रुते।
जम्भयरथ्यानुरूपाः रूपयोजद्रकवामलानयनेऽभ्रविभ्रमा सेजे पञ्चाषाढमा

रेतोजविद्रुतजम्भयरथ्यानुरूपाः स्वस्थाः पयोजदलहेवाऽभ्रविभ्रम
मासेमासे तर्नभस्यनभसोः रतिसंपद्वंतली विशेषविषयताः परिनि
र्वयेति ८॥

सेतनभस्यनभसोर्भाद्रपदश्रावणयोः रतिसंपत्त्वेन संपन्निमेतः तीव्रमस
ह विषमद्रके विषयताः मेघाः रतिनिर्वयेति त्रातिरिपेतीत्यर्थः ८ ॥

वा·
५
5

स्वजन्मनिभक्तोवह्निस्तस्यध्वजोधूमस्तद्वामेघास्तेषांनिनादंश्रुत्वाम्रा

स्वयोनिभक्षधूमजसंभवानां श्रुत्वानिनादंगिरिगह्वरस्थः नमो
दिविंवव्रतिविवयारीभ्रातीतिकान्तेयपवनाशनाशनः ६

काएंगुहास्थस्थितः सन् नमोरिसंक्षद्रमाल्ले यव्रतिवेषधारी भ्रातीतिनं
दतिपवनाशनाशनोमयूरः हेकान्तेयप्रयत्तिसंवेयः ५॥ राम।

५

गविम्नमौ तिष्ठतीति गोष्ठः कुंकुमेन सदृशो वपुर्यस्य सकुंकुमवपुः कोसौ ऊ
र्द्धगोपः प्रतिराजते शोभते अस्मादिति अन्यच्च सन्ध्याद्रयः पर्वताः दैत्याश्च
सर्वाभुजगोत्तमाः सर्पा तेषां शत्रुः भिद्रूतं गोपयतीति रक्षतीति सन्ध्याद्रिदै।

गोष्ठस्थकुंकुमवपुः प्रतिराजतेसौ सन्ध्याद्रिदैत्यभुजगोत्तमशत्रुगो
पः उर्वीधराभमणिचितोत्थितमध्यरेखेदृष्टाद्रिहारात्रमदिनोदितमहा
कृपानः १०॥

त्यभुजगोत्तमशत्रुगोपः उर्वीधरः पर्वतस्तद्वदाभायस्य सउर्वीधराभस्तेषु
चितोत्थिते इदानीमेवोत्थिते अपोपरतीति अव्ययोमेघस्तेषु अकाशे दृष्टा
अद्रिः सर्पः तेहतीति अद्रिहासमद्रः दिनमहाकृपानः शिवोमस्मरः १०॥

पा० ६
6

कृष्णो नीलः श्वेव तो मेघः हरति वर्षति तोयं पानीयं अजस्रं सततं अन्या
चितो अपरो विमोऽभा कृष्णिन मेघा राजानो अन्यान्य स्पर्द्धमाना वित्यर्थः ॥

कृष्णोऽवरः हरति तोयममावजस्रमन्या विमौ रणगता विव वेभरा॥
जौ अन्ये त्वमी द्विरद वृंद निभाः हरन्तः प्रच्छादयन्त्य मरसिद्ध विमा
नमार्गम् ११॥

न्यो अपरे तु द्विरदा हस्तिन स्तेषां वृंद सैन निभाः सदृशाः हरन्तो वर्षन्तः प्रच्छा
दयन्ति के अमर विमान मार्गमाकाशमित्यर्थः ११ ॥ ॥

वा: ददतीति वारिदा: मेघा: खे गच्छन्तीति खगा: येषामागमने क्षितिपवाणां
प्रकाश: ते क्षितिपवनागमनप्रकाशा: नेमीरथचक्रधारा इभो दन्ती रासभो
गर्द्दभ: तुरंगमो: श्व: तेषां तुल्या घोषा येषां निर्घोषा ते नेमीभरासभतुरंगमतु

वारिदा: खगा: क्षितिपवनागमनप्रकाशनेमीभरासभतुरंगमतुल्यघो
षा: वाय्वीरिता: खमवतत्य वनं दारं तोयाभि: क्षितिं हृतपया: परिनि
र्वपंति २१॥

ल्यघोषा: वाय्वीरिता वायुना क्षिप्ता: खं आकाशं अवतत्य व्याप्य वनमुदकं दा
रं तो वर्षंत: वार्भि पानीयै: क्षितिं हृष्टं प्रीणितं पानीयेन द्रावयन्तीति हृतपयारा:
परिनिर्वपंति तर्पयन्तीत्यर्थ: २२॥

एषइत्यादि। अत्यल्पश्लेषः निर्देशाश्चत्रियाः हृत्वालानङ्गानिङ्गनिश्चत्रियाश
नोग्निलस्यत्रिपुःयानीयेश्चत्रियामानविपुलेन्त्रुतिङ्गतिह्नःआदित्यत्यस्यव्रतः
वर्णोल्लस्यत्रिपुरवर्जनः तेनसमानाग्राह्यायस्यअर्जनहृदः तेस्रारुह्यातिष्ठति

एषोत्रियाशानविपुलत्वस्तताविशाल्लुमानस्यातिष्ठतिस्तगात्रिभुजंगमारिः
यस्यसवनैःपुष्पदिनस्यममायवालेतालध्वजावरजस्तनुशाराःपतेति
१३॥

सोभनेगात्रेयस्याःसास्तुगात्रीनस्याश्चमेत्रणेस्तगात्रिभुजंगमाःसर्यास्तेषामरिः
भुजगमारिःमयूरःकथ्येयस्यसवने शाल्वेःप्रहहस्यममग्रयग्रस्मित्रदृनिवाले
तालध्वजोवलभद्रल्लस्यावरजोःनुजोविष्णुस्तस्यस्ततुर्मदनःतस्यशाराःपते

उस्त्रागाव स्त्रास्तां विवृं गोमयं अग्निभक्षयति यथा स्थलगात: कीट स्तथा स्त्र
वतीर्ण: वाभ्यै: पानीयेभ्य: अग्निस्वादनिको मो द्विज: कच्छप: हविवान व
लेन तुल्याहकु यस्य सभवति र्दू विद्कु यघ इति ग्रन्थ द्वानिर्देशा: दशार्द्ध नि

उस्त्राविषं स्थलगतो ग्नितपैववाभ्यों वाज्जौ द्विजो हविर्गोषदशा
ह्वीगर्ज: वानाशान: स्वशायने स्मारति स्थलस्थ: चक्रश्रवा वनभ्या
नुस्तु रशात्रुनामा १८

मरु: पंचभि: कच्छपैर्गूठ इत्यर्थ: वानाशान: सर्प: स्वशायने विलशायने
स्मारति ध्यायति चक्रश्रवा: सर्प: वने पानीयेन स्नाद्भयेस्तु रशात्रुनामा सर्पवि
शेष इत्यर्थ: १८

गा· पत्नासने नीतिपत्नीकिं ललक्षणा इत्याह अस्यामेव पत्नुरगाग्रतिम: अस्यामेव धेयत्र:
८ नत्रास्वधिन्नलइत्यागम: अहिन्नोमयत्र: मेकोमं इक: न यातेन प्रकारेण
8

पत्नस्यामेव पत्नुरगाग्रतिमो हृवर्णो वादं नवह्निनि समाहूयते अहिन्न:
मेकास्तपैव रत्वमाय समवेत्यावाणि: प्राह्नकरोत्यनि मृशं विषराशि।
मग्न: २५॥

पवेत्यवधारणे रखसाय: सर्प: तेन समवेत्यावाणीयस्य तथोक्त: प्राहुं करोति रो
त्यति भृशमित्यर्थ: विषेयानीयेन स्यग्राशि निचयस्तत्र मग्न: स्थित इत्यर्थ: २५॥

ना पुरुषः उपेत्य प्राप्य विष्किराः पक्षिणः तेषां वनं विष्किरावणं किंसंज्ञकं कु
मारस्मादूकदंववनमित्यर्थः आक्रीडते मधुकलः मध्येन विराजमान इत्यर्थः
अन्योः परः मणिवर इंद्रनीललेनतुल्या आभा यस्य तत्तमणिवराभं हुवीरा

धु
नाविष्किरावणमुपेत्यकुमारस्मादूमाक्रीडते म कलोंगनया समे
तः अन्यलयेमणिवराभमुपेत्य गोजं नारामया सरूपयः पतिजा हरणी
ते २६

हुलमित्यर्थः उपेत्य प्राप्य गोजं गोः पृथ्वीन संयाजा तेसमुद्र तेनाप्रुरुषः रा
मास्त्रीतयासरूपयः पातिसमुद्रः पयः पतेजीतातो हरणीतेसेभुनक्ति २६॥॥

वा॰
५
१

स्तेव स्वमच्यते किं विशिष्टं मदृनन्दा तज्जे कृधिवेतस्य वर्णेलेन निभावल्या।
श्राभायस्य ततथा नरोमो यवति श्रमनि चभिननि सरोरुहाणि चयशा दृः याद
दृशणे श्रमनि पद्मानि भिननि डिनोनि पद्मानि कमलानि तेषु जाते तज्जे

स्तेमदृनन्दा तज वर्णे निभेन रोमो यवत्यमनि चभिननि सरोरुहा।
णि तज्जेन चापि वजमावनितां वयस्याप्यभ्युद्धरत्य वाकिरत्यभिषिच्य
मानः २०॥

तज्जेन रजमापद्मरेणनावनितो भिये वयस्यो युवा विंकरोतीत्याह श्रभ्यु।
द्धरति गेउद्धयतीत्यर्थः श्रवकिरति विक्षिपति श्रभिषिच्यमानः कयावनत
याक्रीडा वसेनयानीयेन अर्धवलाङ्घि भक्तिपरिणामः २१॥॥

पेवाः कर्दमलालित्तिनिमग्नं इभहृदं इभयूथं मदः पतनं सवारिनेवलसवारिग
जे हृदस्तनं ति मिलय दहृदमिवावभालिति मि मं तस्य लसव्यो वासः गरुडमिति या
वततनदंदंती ति नि मिलय पदामे हृालेषा हृद समरुहः विभाति शोभते कमलानि

पेवे निमग्नमिइभहृदं मदः सवारिगजे निमिलय दहृदमिवावभा
निवार्यात्मनाम शातचित्रतनुः सयर्णी योषिहृतः समदनघ्रतिशो र
वीति २१

दिसायमात वार्यात्मचंद्रमात्मस्य नामशातेन चित्रं विचित्रं तनुर्यस्य सवार्या
त्मनामशातचित्रतनुः सपर्णी शोभनानि यस्मनि पत्राणि यस्य समयूरइत्यर्थः
योषिहृतः मयूरी सहितः समदनः मदेन सह वर्त्तमानः समदनः कामाविष्ट

गा॰
९
10

विस्फोटितां वरवदेण विस्फार्यितजलनाथेन विरं सुरेभः रेनुकामः संत्रासि
तः स्वतः हरिर्वीनरः अनोकुरुनिःकुटस्यः संलीयते नडिते विद्युते अभि

विस्फोटितां वरवदेण विरं सुरेभा संत्रासितो हविरनोकुरुनिकुःट
स्यः संलीयते नडितम याभिवीक्ष्य विग्रः स्वान्तं वमरुनरमसौ सम
नुविष्टः २६॥

वीक्ष्य हृष्टा विस्नः स्वान्तं विलात् विलेमरुनरं अनिमरुनं असौ ग्रत्यन्तः स
मनुविष्टः हृदं प्रविष्ट उत्पर्थः २५॥ राम ॥ राम

१॰

एतावदुक्तमवच: एतावद्यथोक्तमुक्तमवच: अकृच्छ्रकृच्छ्रेण शोभनं मनो भव
रा॰ ति यस्य स सुमना: समुत्कण्ठितया परत्वाक्रोडित्वा दिने दिवसे तया सहद्वि
२१ ययाभार्यया सार्द्धं क्रियापदस्य रणेश्चाय यशास्त्र अदीन: न दीन: अदीन: अहृष्ट:

॥

एतावदुक्तमवच: सुमना: समुत्कण्ठां रत्वा दिने सह तया द्वितयया सहादीन:
युक्ते च चतुर्भिरनड्डुद्भिरदीनवाड्डिभिरानहृद्यया नमस्यसे प्रयोस्व गेहं:

युक्ते च चतुर्भिरनड्डुद्भिर्बलीवर्दै: कथंभूतै: अदीनवाड्डि: अदीने वहन्तीत्यदीनवाहस्तैरदीनवाड्डि: अध्वानेन रेणुहर्षो गेहे मे दिने मे प्रययौ सेश्च्ययानदत्यर्थ: २॥ इति श्रीमहाकाविनामलपदेशाजन्मनारविदेवेन विरचिते राघवमकाव्यविन्यास्नितृहृद्यपर्यसमेतनवृजन्मन सानंदचन्द्रायिनीरामूतकाव्यत ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ २२